

TIEDONTUOTANNON MAHDOLLISUUDET SOSIAALIPALVELUISSA

Paula Saikkonen: *VTM, tutkija, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos*

Minna Kivipelto: *YTT, tutkimuspäällikkö, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos*
paula.saikkonen@thl.fi, minna.kivipelto@thl.fi

Janus vol. 20 (3) 2012, 286–294

Hyvinvointivaltion palveluiden vaikuttavuus ja tehokkuus nousevat säännönmukaisesti keskustelunaiheeksi hallinnossa, poliittisessa päätöksenteossa ja tiedotusvälineissä (esim. Arvot arjessa – Virkamiehen etiikka 2005, 7–8; Pääministeri Jyrki Kataisen hallitusohjelma 2011). Palveluiden tehostamisvaateita perustellaan esimerkiksi kustannusten hillitsemisellä ja tulevaisuuden työvoimapulalla. Viimeisten vuosikymmenien aikana onkin nähty joukko organisaatio-uudistuksia ja hankkeita, joiden tavoitteena on ollut palveluiden parantaminen ja tehostaminen. Lukuisat uudistukset ja projektit ovat nostattaneet myös kielteisiä äänenpainoja (Rantala & Sulkunen 2006, 17–38; Julkunen 2007; Rajavaara 2007, 17–19). Sosiaalipalvelut sijoittuvat suomalaisen hyvinvointivaltion ytimeen siinä missä tulonsiirrotkin (Muuri 2008). Tästä syystä on perusteltua, että sosiaalipoliittisessa tutkimuksessa keskustellaan siitä, miten palvelut saadaan toimimaan mahdollisimman hyvin kulloisissakin yhteiskunnallisissa olosuhteissa. Keskustelu palvelujen vaikuttavuudesta edellyttää tutkimustietoa sosiaalipalveluista.

Arviointitiedon tai ylipäänsä tiedon ja politiikan suhde toimeenpanoon ei ole suoraviivainen (Alastalo & Åkerman 2011; Kangas ym. 2011). Palveluita ei järjestetä, eikä niistä käydä keskustelua yhteiskunnallisissa tyhjiössä, siten kes-

kusteluun palveluiden järjestämisestä vaikuttaa aina kullekin ajalle ominainen yhteiskunnallinen ilmapiiri (Kangas ym. 2011). Myöskään tutkimusta ei tehdä irrallaan yhteiskunnallisista olosuhteista. Toisinaan politiikassa saatetaan liioitella tiedon merkitystä, kun halutaan vedota päätösten rationaalisuuteen. Rationaalisuuden taustalta löytyy ajatus, että kaikki päätökset voitaisiin perustaa hyötyjen ja haittojen tarkkaan punnintaan ja siten valita paras mahdollinen vaihtoehto. (Shaw 1999, 92.) Tässä puheenvuorossa pohdimme, millainen arviointitieto hyödyttäisi sosiaalipalveluiden kehittämistä ja tukisi myös palveluita koskevaa päätöksentekoa. Ensin kysymme, miten muodostuu käyttökelpoinen arviointitieto sosiaalipalveluista? Toiseksi pohdimme arviointitiedon luonnetta: millainen arviointitieto voi tukea palvelujen kehittämistä? Arviointitiedolla tarkoitamme varsin laajasti kaikkea sellaista tietoa, jota syntyy esimerkiksi sosiaalipalveluiden tuloksia, tavoitteita ja vaikuttavuutta koskevissa sosiaalitieteellisissä tutkimuksissa ja empiirisissä selvityksissä.

Puheenvuoron lähtökohtana on ajatus siitä, että tiedon rakentumisen logiikka ja erilaiset merkitysjärjestelmät eivät ole irrallaan niistä mahdollisuuksista, joissa toimintaa (tässä sosiaalipalveluita) suunnitellaan ja toteutetaan. Tästä syystä ei ole myöskään yhdentekevää, miten asi-

akkaat, kuntalaiset tai laajemmin väestö huomioidaan tiedontuotannossa. (Bäcklund ym. 2002, 13–14; Kivipelto & Kotiranta 2011.) Aloitamme pohtimalla sitä, mitä vaikuttavilla sosiaalipalveluilla voidaan yleisesti ottaen tarkoittaa. Tuomme esille joitakin keskeisiä kirjallisuudessa käytettyjä vaikuttavuuden luonnehdintoja. Tämän jälkeen pyrimme muotoilemaan, miten tieto sosiaalipalveluista muodostuu ja miten tietoa sosiaalipalveluista tulisi tuottaa.

VAIKUTTAVUUS SOSIAALIPALVELUISSA

Marketta Rajavaaran (2007, 171, 24) väitöskirjassa vaikuttavuuden käsitteen rantautuminen suomalaiseen hyvinvointivaltiokeskusteluun ajoitetaan 1980-luvulle. Rajavaara toteaa, että vaikuttavuus käsitteenä on monitulkintainen (ks. myös Ridde ym. 2007, 390). Vaikuttavuuden käsitteen voi ymmärtää niin sanotuksi tyhjäksi käsitteeksi, joka ei itsessään tarkoita oikeastaan mitään. Tässä puheenvuorossa ymmärrämme vaikuttavuuden käsitteenä, joka saa sisältönsä niissä yhteiskunnallisissa puitteissa, missä käsitettä käytetään.

Vaikuttavuuspuheen yleistymiselle julkisessa keskustelussa selitys lienee se, että puhe niukkenevista resursseista ajaa kysymään, käytetäänkö olemassa olevat voimavarat parhaalla mahdollisella tavalla (Julkunen 2007, 72–75; Raunio 2010). Yksi vaikuttavuudesta käytetty määritelmä kiinnittyykin tilivelvollisuuteen. Tilivelvollisuudella tarkoitetaan sitä, miten läpinäkyvästi kyetään osoittamaan julkisten voimavarojen käyttö valtio- ja kuntatasoilla. Tilivelvollisuuden näkökulmasta ollaan kiinnostuneita siitä, miten taloudelliset resurssit on

käytetty ja mitä tuloksia niillä on saatu aikaan. (Gulbrandsen 2008, 564.) Käsite on Suomessa vakiintunut erityisesti Valtiovarainministeriön ja Valtiontalouden tarkastusviraston kielenkäytössä. Tilivelvollisuuden käsitteellä on haluttu laajentaa arviointia pelkkien suorite-määrien kustannusten laskemisen sijaan laajemmin ymmärrettyyn tuloksellisuuteen, esimerkiksi siihen miten palvelut tuottavat hyvinvointia.

Sosiaalipalveluita koskevissa arviointitutkimuksissa saatetaan puhua toiminnan vaikutuksista. Esimerkiksi aikuissosiaalityön asiakkaille tarkoitetun asunnottomuusohjelman yksi selvä vaikutus voi olla asuntojen saaminen vailla vakinaista asuntoa oleville ihmisille. Jos he eivät kuitenkaan pysty säilyttämään asuntojaan, vaan tulevat hädetyiksi, niin toimintaa tuskin voidaan nimittää vaikuttavaksi. Tässä tapauksessa sosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnissa pitäisi laajemmin tarkastella yleensä asunnottomuuden vähentämiseen tähtääviin hankkeisiin sisältyviä palveluita, tukimuotoja ja valvontaa sekä asunnottomien lähiyhteisöihin kohdistuvia toimenpiteitä (ks. Hänninen 2010). Asunnottomuusohjelmalla voisi olla myös negatiivisia vaikutuksia, kuten asuntolassa muodostuneiden yhteisöllisten siteiden katkeaminen uuteen asuntoon muuton yhteydessä. Vaikutus voidaan tulkita lyhytkestoisemmaksi toiminnaksi, kuten asunnon saamiseksi. Vaikuttavuudella sen sijaan tarkoitamme esimerkiksi asunnon saamisesta ja siihen liittyvistä muista tukitoimista seuraavia pitkäkestoisia tuloksia, jotka ilmenevät asunnottomien hyvinvoinnin lisääntymisenä.

Vaikuttavuus voidaan tulkita myös tavoitteiden saavuttamisena. Tällöin ollaan

kiinnostuneita siitä, päästäänkö käytetyllä interventtiolla toivottuun lopputulokseen. Oletuksena on, että vaikuttavuus voidaan todentaa, jos tunnetaan riittävän hyvin yhtäältä asiakkaan tai asiakasryhmän lähtötilanne ja toisaalta myös intervention jälkeinen tilanne. Tavoitteena on osoittaa muutos ja intervention yhteys muutokseen. (Ridde ym. 2007, 390.) Toisinaan ihanteena esitetään kontrolloitu ja satunnaistettu koeasetelma, jonka avulla osoitetaan tilastollisesti merkitsevät kausaaliset syy-yhteydet interventtioiden ja tulosten välillä (Gray ym. 2009, 31). Kontrolloitu koeasetelma edustaa Kyösti Raunion (2010, 388–390) mukaan niin sanottua tiukkaa käsitettä näytöstä, johon sosiaalipalveluiden arvioinnissa liittyy lukuisia eettisiä ja käytännöllisiä ongelmia. Esimerkiksi tuotetun tiedon yleistettävyyden käytännön tilanteisiin on rajallista. Koeasetelmien tuella tuotetun tiedon soveltaminen edellyttää myös ammatillista ja tilannelähtöistä harkintaa (Ronby 2010). Koeasetelmatutkimusten haasteena on syy-seurausyhteyden osoittaminen, sillä ihmisen elämässä vaikuttavat samaan aikaan monet tekijät.

Vaikuttavuus voidaan pyrkiä määrittelemään myös sillä perusteella, miten palvelu vastaa asiakkaan tarpeisiin. Erityisesti asiakaslähtöisyyttä korostavassa näkökulmassa puhutaan asiakasvaikuttavuudesta. Sillä tarkoitetaan sitä, miten asiakas on hyötynyt palvelusta ja saanut apua. Oletuksena on, että palveluista hyötyminen johtaa myönteiseen muutokseen elämäntilanteessa. (Pohjola 2012, 23; Shaw 2005, 82.)

Vaikuttavuutta tarkastellaan myös yhteiskunnan tasoisena ilmiönä (Pohjola 2012, 23). Ratkottaessa yhteiskunnan rakenteista seuraavia ongelmia pitäisi ongel-

manratkaisulla olla seurauksia monien ihmisten elämässä. Aikuissosiaalityön asiakkaita koskeva esimerkki on riittämätön perusturva, joka näkyy suoraan vähimmäisturvaan nauttivien sosiaalipalveluiden tarpeena (Perusturvan riittävyyden arviointiraportti 2011). Sosiaaliturvan järjestämistavalla on yhteiskunnallista merkitystä heijastuen esimerkiksi yhdyskuntarakenteeseen ja eriarvoistumiseen (Wilkinson & Pickett 2009).

Sosiaalipalvelujen vaikuttavuuden arvioinnissa on otettava huomioon myös niiden järjestämiseen liittyvät kysymykset. Arvioinnin avulla voidaan esimerkiksi tuoda esille ne mahdolliset puutteet ja riskit, jos palvelua ei ole saatavilla siinä laajuudessa kuin on tarkoitus esimerkiksi täyttämättömien virkojen tai toimien vuoksi. Jos vaikuttavuuden määrittelystä suljetaan pois toiminnoissa olevat rajoitteet ja reunaehdot, suljetaan pois myös mahdollisuuksia hyödyntää arviointitietoa käytäntöjen kehittämisessä. Esimerkiksi resurssien huomioiminen auttaa punnitsemaan, millaisin edellytyksin jokin palvelu voidaan ottaa käyttöön.

TIETOKÄYTÄNNÖT SOSIAALIPALVELUISSA JA PÄÄTÖKSENTEOSSA

Sosiaalityössä käytäntö, tiedontuotanto ja vaikuttavuuden arviointi linkittyvät erottamattomasti toisiinsa, voidaan puhua myös tietokäytännöistä. Väljästi määritellen tietokäytännöt voidaan kuvata niiksi käytännöiksi, jotka palvelevat julkisen hallinnon ja politiikan pyrkimyksiä perustaa päätöksensä faktatietoon (Alastalo & Åkerman 2011). Hyvinvointivaltioollisia tietokäytäntöjä ovat esimerkiksi erilaiset tutkimukset, selvitykset, seurannat, barometrit ja systemaattiset katsauk-

set, joilla pyritään ohjaamaan toimintaa (Rajavaara 2007, 23–24). Käsitteenä tietokäytäntö tuo esille tiedon ja sosiaalipalveluita koskevan päätöksenteon yhteyden. Sosiaalipalveluissa tietokäytännöt muotoutuvat esimerkiksi organisaatioissa, asiakastyössä, tietokoneohjelmistoissa ja tutkimuksessa.

Sosiaalipalveluiden kannalta olennainen kysymys on, miten käytännöt muokkaavat sitä tietoa, mitä palveluista saadaan ja miten saatua tietoa hyödynnetään palveluiden parantamiseksi. Yhteiskunnallinen järjestys todentuu käytännöissä, kun järjestystä uusinnetaan jatkuvasti dialogissa toimijan ja instituutioiden välillä (Knorr Cetina 2001; Wagenaar & Cook 2003). Käytäntöjen tutkiminen ei ole mielekäs, koska käytännöt pitävät sisällään toisia käytäntöjä ja ne menevät myös sekaisin keskenään (Collins 2011, 288). Sosiaalipalveluiden arviointitutkimuksessa täytyy itse palvelun arvioinnin lisäksi huomioda se instituutio, jossa palvelua tuotetaan ja muut mahdolliset palvelut, jotka vaikuttavat sosiaalipalvelujen asiakkaan tilanteeseen.

Sosiologisessa tieteentutkimuksessa on osoitettu, että yleensä tutkimuksen tekoon liittyy sellaisia ääneen lausumattomia perusaineksia, joita ei ole mahdollista suoraan palauttaa muodolliseen ja rationaaliseen päättelyyn (Collins 2011, 271–272; Eräsaari 2007, 158–160). Oletettavasti näitä samoja perusaineksia sisältyy myös sosiaalipalveluiden arviointitutkimukseen. Tutkimus nostaa aina joitakin seikkoja esille toisten kustannuksella ja siksi tutkimuksen itsereflektiivisyys on välttämätöntä. Se ei kuitenkaan vielä yksin riitä. Tutkimustietoa käytetään palveluita koskevassa päätöksenteossa välil-

lä tarkoituksenhakuisesti, mikä osaltaan haastaa arviointitutkimusta ja sen raportointia. (O'Brien ym. 2010.)

Tiedontuotannon, tietokäytäntöjen ja päätöksenteon monimutkaiset suhteet näkyvät keskustelussa, voitaisiinko toimeentulotuki siirtää kokonaan tai osittain Kelan hoidettavaksi. Tarkasteltaessa toimeentulotuen ja perusturvan yhteyttä havaitaan, että useimpien taloudellisissa vaikeuksissa olevien täytyy turvautua toimeentulotukeen matalien perusturvaetuksien vuoksi (Perusturvan riittävyyden arviointiraportti 2011). Keskustelua toimeentulotuen siirrosta kunnilta valtiolle on käyty miltei koko sen ajan, kun toimeentulotuki on ollut olemassa. Empiirinen näyttö toimeentulotuen siirtämisen puolesta on ollut vahvaa, tästä huolimatta on aina löytynyt poliittista tahtotilaa siirron estämiseen. (Kangas ym. 2011, 144–176.) Näin toimeentulotuki saa käytännöissä, tutkimuksessa ja kuntapäätöksenteossa erilaisia merkityksiä, jotka yhteensovitetaan poliittisessa päätöksenteossa kansallisesti.

Tietokäytäntöjen ja päätöksenteon välisestä vuorovaikutussuhteesta on esimerkkinä myös toimeentulotukityöhön usein liitetty juridisoituminen. Tarkkojen säädösten ja ohjeiden noudattaminen on lisännyt valvonnan ja sääntelyn tarvetta. Valvonta ja sääntely, esimerkiksi toimeentulotukeen liittyvät kantelut, vievät työaika. Tämä puolestaan johtaa entistä tarkempien ohjeiden tarpeeseen ja harkinnanvaraisuuden kapeutumiseen. Onkin pohdittu, jääkö aikuissosiaalityöhön lopulta vain eräänlainen ongelmien ”kova ydin”, johon vastataan tiukasti säädellyin kontrolloivoin toimenpitein ja juridisesti määriteltävin kysymyksin. (Blomgren & Kivipelto 2012, 52.)

Aivan yksiselitteistä ei ole, miten erilaiset käytännöt ja muutoksessa olevat instituutioiden rakenteet voidaan huomioida arviointitutkimuksessa (ks. Rostila ym. 2011, 143). Käytäntöjen ja rakenteiden vuorovaikutussuhteiden tunteminen on välttämätöntä, kun halutaan löytää ratkaisuja helleittämättömiin ongelmiin (*persistent problems*) kuten syrjäytymiseen, sosiaaliseen turvattuuteen tai epävarmuuteen. Näihin ei voida vaikuttaa millään yksikertaisilla tai yksittäisillä toimilla, koska ne ovat sidoksissa moniin tekijöihin. (Eräsaari 2007, 149, 157.)

ERILAISTEN TIETOMUOTOJEN HYÖDYNTÄMINEN

Sosiaalityön käytännöt tähtäävät ongelman ratkaisuun tai lieventämiseen ja asiakkaiden elämässä olevien myönteisten tekijöiden ylläpitoon. Sosiaalityötä toteutetaan yhteiskunnan eri tasoilla (yksilö, yhteisö, yhdyskunta, kunta, valtio) ja ongelmien ratkaisua etsitään kaikilla näillä tasoilla. Sosiaalityöntekijöiltä edellytetään lain mukaan yliopistotasosta koulutusta, siten sosiaalityöntekijöiden voi olettaa omaavan tutkimukseen perustuvaa tietopohjaa. Koulutuksessa hankittu tietopohja yhdistyy asiakastyössä karttuvaan kokemustietoon. Esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden aikaisemmat työtehtävät ja työkokemuksen pituus määrittävät koulutuksen ohella sitä, miten paljon asiakkaiden ongelmien ajatellaan johtuvat heistä itsestään tai vaihtoehtoisesti yhteiskunnan rakenteellisista tekijöistä (Blomberg ym. 2010).

Se, mikä nimetään tutkimustiedoksi sosiaalipalveluista, ei ole lainkaan yhdenmukaista. Palveluihin suunniteltuja muutoksia pyritään usein perustelemaan

tutkimustiedolla ja tutkimustietoa käytetään järjeistämään päätöksiä, jolloin tiedon tuotantoon liittyvät kysymykset ovat olennaisia. Tietoa tuottaessa valta-asetelmat saattavat jäädä piiloon, jos tiedonkeruuseen ja tuotantoon liittyvät valinnat eivät ole läpinäkyviä. (Ks. Rose & Miller 2010, 276–279.)

Sosiaalipalveluissa ja sosiaalityössä liikkuu paljon kokemusperäistä hiljaista tietoa (*tacit knowledge*), jota saattaa olla hankala vangita kyselylomakkeisiin tai muihin ekonomisiin tapoihin kerätä tietoa. Kokonaiskuvan muodostaminen sosiaalipalveluista edellyttää myös ymmärrystä hiljaisesta tiedosta. Arviointitutkimukselle tämä on haaste, koska arviointitutkimuksen kentällä kvantitatiivinen tieto on toisinaan esitetty luotettavampana tiedonmuotona kuin tieto, joka perustuu laadullisiin tutkimusmenetelmin kerättyyn aineistoon (Shaw 2005, 96).

Sosiaalipalveluiden arviointitutkimuksessa on tarpeen hyödyntää työntekijöiden kokemuspohjaista tietoa, mutta se ei vielä yksin riitä. (Kempainen & Ojaniemi 2012, 43–45.) Asiakkaiden ja palvelujen käyttäjien näkemykset arviointitutkimuksessa ohitetaan edelleen liian usein (Beresford 2005; Mertens 2009, 67). Pelkillä asiakaskyselyillä palveluiden käyttäjien näkemyksiä saadaan tuskin esille riittävästi. Yhteiskuntapolitiikassa on keskusteltu osallisuudesta tai osallistumisesta perinteisempiä tiedonkeruunmuotoja mielekkäämpänä tapana tuottaa tietoa. Näissä keskusteluissa osallistumisen on yleensä tulkittu liittyvän kansalaisten oikeuksiin ja velvollisuuksiin, itseään ja lähipiiriään koskevassa päätöksenteossa. Osallisuus voidaan palauttaa yksilön ja yhteiskunnan väliseen suhteeseen, kulttuuriin ja vallitseviin ar-

voihin, paikalliseen yhdyskuntaan ja sen hallintoon sekä politiikkaan. (Bäcklund ym. 2002, 7–9.) Sosiaalipalveluissa ja erityisesti sosiaalityössä osallisuuden käsitettä lähelle tuleva käsite on valtaistuminen (empowerment) (ks. Kivipelto & Kotiranta 2011).

Kuntalaisten osallisuuden mahdollisuuksia haastaa eriytynyt työnjako, jossa sekä yksityisellä että julkisella sektorilla on arvostettu pitkälle erikoistunutta ja usein melko kapea-alaista asiantuntijatietoa. Kuntapäätöksenteossa asiantuntijatietoa hyödynnetään runsaasti ja siihen myös vedotaan paljon. Asetelma on ongelmallinen, jos asiantuntijat puhuvat kukin omaa kieltään ja ovat kykenemättömiä kommunikoimaan keskenään. (Bäcklund ym. 2002, 10.) Asiantuntijatieto ei välttämättä jätä aina riittävästi tilaa osallistumiselle.

Yksi vaihtoehto lisätä osallistumista sosiaalipalveluiden arviointitutkimuksessa on uudehko lähestymistapa, käytäntöjä ohjaava näyttötieto (evidence-informed practice, EIP) (Dill & Shera 2012). EIP-malleissa on mahdollista yhdistää asiakkaiden kokemustietoa, asiantuntijoiden ja päätöksentekijöiden tuottamaa tietoa, myös hiljaista tietoa. Käytännössä hiljainen tieto näkyy esimerkiksi siinä, miten sosiaalityöntekijät soveltavat erinäisiä sääntöjä ja säädöksiä vaihtelevissa tilanteissa kuitenkin aktiivisesti johtamatta yksittäisiä menettelytapoja suoraan kirjoitetuista säädöksistä. Se, minkälaisia tulkintoja ja sovelluksia kirjoitetuista säännöistä tehdään, vaikuttaa puolestaan asiakkaiden elämään. Käytäntöä ohjauksella näyttötiedolla tavoitellaan sitä, että arkipäivän toimintoihin liittyvät toimitamallit tulisivat mahdollisimman läpinäkyväksi ja mahdolliset ongelmakohdat

olisi mahdollista tunnistaa, tiedostaa ja muuttaa.

Erilaiset tiedon muodot (esim. asiantuntijatieto, asiakkaiden ja työntekijöiden kokemustieto) eivät välttämättä välity riittävästi sosiaalipalveluihin kiinnittyviin tietokäytäntöihin, vaan tietoa kerätään vakiintuneilla menetelmillä, joissa erityisesti asiakkaiden näkökulma jää heikoksi ja siten välittymättä päätöksentekoon. Kaikki siirrettävä tieto (*information*) ei myöskään muutu hyödynnettäväksi tiedoksi (*knowledge*), puhumattakaan, että tiedontuotanto ja käytäntö kävisivät siinä määrin vuoropuhelua, että voitaisiin puhua näyttötiedon muodostumisesta.

LOPUKSI

Hyvinvointivaltion legitimaatio edellyttää tietoa siitä, miten sosiaalipalveluihin suunnatut voimavarat tukevat väestön hyvinvointia. Sen osoittamiseen tarvitaan tutkimusta. Sosiaalipolitiikan tutkimuksessa vaikuttavuutta voidaan lähestyä erilaisista lähtökohdista ja siten myös erilaiset aineistot ja lähestymistavat voivat osoittautua käyttökelpoisiksi. Aineistoina voidaan hyödyntää esimerkiksi rekisteriaineistoja, ryhmä- tai yksilöhaastatteluja tai vaikka survey-kyselyitä riippuen siitä, miten vaikuttavuus tutkimuksessa määritellään.

Sosiaalipalveluista pitää tuottaa myös päätöksenteossa hyödynnettävää tietoa, jotta kuntalaisille kyetään tarjoamaan mahdollisimman hyviä ja tarpeellisia palveluita. Tämä edellyttää palvelujen käyttäjien näkökulman sisällyttämistä arviointitutkimukseen. Käyttäjien kokemustiedon hyödyntämistä tiedontuotannossa voi perustella myös niin, että

se toimii vastapainona normatiiviselle viranomaisnäkökulmalle. Toisin sanoen, palveluiden käyttäjien osallistuminen tiedontuotantoon saattaa auttaa löytämään sellaisia näkökulmia sosiaalipalveluiden parantamiseen, jotka muuten jäisivät piiloon. Kuntalaisten osallistumisen kannalta tiedontuotannon läpinäkyvyys on avainasemassa. Se tukee myös kuntademokratiaa, kun poliittiset arvovalinnat tulevat selkeämmin esille.

Käytäntöjä ohjaavaa näyttötietoa (EIP) koskevista keskusteluissa korostetaan voimakkaasti eri toimijoiden (asiakkaat ja palvelujen käyttäjät, ammattilaiset, asiantuntijat sekä päätöksentekijät) osallistumisen merkitystä paitsi tiedon tuottamisessa myös sen implementoinnissa eli viemisessä takaisin käytäntöjen kehittämiseen. Sosiaalialan ammattilaisten ja palvelujen käyttäjien lisäksi tarvitaan entistä voimakkaammin päätöksentekijöiden osallistumista arvioinnin eri vaiheissa. Esimerkiksi päätöksentekijöiden osallistuminen arvioinnin tavoitteiden laatimiseen tukee arviointitulosten levittämistä ja hyödyntämistä päätöksenteossa. (Dill & Shera 2012.)

Sosiaalipalveluiden tutkimuksessa on tiedostettava tiedontuotannon mahdollisuuksien ohella myös mahdolliset rajoitteet, joita erilaisiin asetelmiin sisältyy. Huolellisestikin rakennetut tietokäytännöt, kuten mittarit, indikaattorit ja tietokoneohjelmat sisältävät elementtejä, jotka tekevät näkyväksi joitakin seikkoja ja piilottavat toisia. Joka tapauksessa tutkimuksessa vaikuttavuuskäsitteen määrittely on tehtävä niin selkeästi, että se tuo näkyväksi myös ne arvovalinnat, joita tutkimukseen ja käytännön toimintaan liittyy. Arvovalintojen näkyväksi tekemistä on esimerkiksi se, kun kuvataan,

keiden tuottamasta informaatiosta tutkimuksessa on oltu kiinnostuneita ja mitä on tarkoituksellisesti jätetty ulkopuolelle.

Nykyinen tietotekniikka mahdollistaa aivan uudenlaisia tiedonkeruun ja -käsitteilyn muotoja, joista voi olla hyötyä palveluiden arvioinnissa. Uusi teknologia mahdollistaa myös kansalaisten valvonnan ennen näkemättömällä tavalla, mitä ei voi sivuuttaa eettisenä kysymyksenä. Tietojärjestelmiä on tuskin vielä kyetty hyödyntämään täysimääräisesti sosiaalipalveluiden tutkimuksessa, koska kuntatasolla on kompastuttu erilaisiin tietojärjestelmiin ja niiden yhteensopivuusongelmiin. Näistä syistä johtuen on oltava vähintään tietoinen tiedontuotannon sisältyvistä oletuksista sekä tiedontuotannon ja käytäntöjen keskinäisestä vuorovaikutteisesta suhteesta.

Pidämme tärkeänä, ettei vaade palveluiden näyttöperusteisuudesta lähde liiallisesti ohjautumaan tiukan näyttökäsitteen mukaisesti, esimerkiksi ennaltaehkäiseville palveluille on vaikeaa tuottaa selvää ja kiistatonta näyttöä vaikuttavuudesta sen mukaisesti. Pahimmillaan tiukan näyttö-käsitteen mukaan hyvin tarkasti määritellyt interventiot saattavat johtaa siihen, etteivät ne kohtaa palveluiden käyttäjien monimuotoisia tarpeita.

Arviointitutkimuksessa sosiaalipalveluita on tarkasteltava useammasta näkökulmasta ja on turvauduttava monipuolisesti erilaisiin aineistoihin. Käyttökelpoista tietoa sosiaalipalveluista saadaan, kun huomioidaan näkökulmien moninaisuus, ollaan tietoisia erilaisten tutkimusasetelmien rajoituksista ja kerrotaan ne avoimesti samalla tavoin kuin niistä taust-

taoletuksista, joita jokaiseen tutkimus-asetelmaan väistämättä liittyy.

KIRJALLISUUS:

Alastalo, Marja & Åkerman, Maria (2011) Tieto hallinnassa. Tietokäytännöt suomalaisessa yhteiskunnassa. Tampere: Vastapaino.

Arvot arjessa – Virkamiehen etiikka, valtionhallinnon käsikirja (2005). Helsinki: Edita Prima Oy.

Beresford, Peter (2005) Service-user involvement in evaluation and research: issues, dilemmas and destinations. Teoksessa David Taylor & Susan Balloch (toim.) *The Politics of Evaluation. Participation and Policy Implementation*, Bristol: Policy Press, 77–85.

Blomberg, Helena & Kallio, Johanna & Kroll, Christian (2010) Sosiaalityöntekijöiden mielipiteet köyhyyden syistä Pohjoismaissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 75 (6), 589–602.

Blomgren, Sanna & Kivipelto, Minna (2012) Valtaistus. Valtakunnallinen aikuissosiaalityön kartoitus. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Raportti 27.

Bäcklund, Pia & Häkli, Jouni & Schulman, Harry (2002) Osalliset ja osaajat. Kansalaiset kaupungin suunnittelussa. Helsinki: Gaudeamus.

Collins, Harry (2011) Language and practice, discussion paper. *Social Studies of Science* 41 (29), 271–300.

Dill, Katharine & Shera, Wes (2012) Integrative Themes, Lessons Learned, and Future Challenges. Teoksessa Katharine Dill & Wes Shera (toim.) *Implementing Evidence-Informed Practice. International Perspectives*. Toronto: Canadian Scholars' Press, 231–241.

Eräsaari, Risto (2007) Konteksti. Teoksessa Markus Laine, Jarkko Bamberg & Pekka Jokinen (toim.) *Tapaustutkimuksen taito*. Helsinki: Gaudeamus.

Gray, Mel & Plath, Debbie & Webb, Stephen A. (2009) *Evidence-Based Social Work*.

A Critical Stance. London & New York: Routledge.

Gulbrandsen, Lars H. (2008) Accountability Arrangements in Non-State Standards Organizations: Instrumental Design and Imitation. *Organization* 15 (4), 563–583.

Hänninen, Sakari (2010) Asunnottomuuden vähentäminen – menestystarinako? Teoksessa Sakari Hänninen, Elina Palola & Maija Kaivonurmi (toim.) *Mikä meitä jakaa? Sosiaalipolitiikkaa kilpailuvaltiosta*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Teema 7, 162–180.

Julkunen, Raija (2007) Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Kangas, Olli & Niemelä, Mikko & Varjonen, Sampo (2011) Toimeentulotuen Kela-siirron kehyksen politiikan asialistoilla ja kansalaismielipide. Teoksessa Mikko Niemelä & Juho Saari (2011) *Politiikan polut ja hyvinvointivaltion muutos*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 144–176.

Kemppainen, Tarja & Ojaniemi, Pekka (2012) Tieto ja vaikuttavuuden arviointi käytännön sosiaalityössä. Teoksessa Anneli Pohjola, Tarja Kemppainen & Sanna Väyrynen (toim.) *Sosiaalityön vaikuttavuus*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Kivipelto, Minna & Kotiranta, Tuija (2011) Valtaistumisen vaikuttavuuden arviointi. Miten voisimme edistää sitä sosiaalityössä? *Janus* 19 (2), 122–142.

Knorr Cetina, Karin (2001) Objectual practices. Teoksessa Theodore R. Schatzki, Karin Knorr Cetina & Eike von Savigny (toim.) *The practise turn in contemporary theory*. London: Routledge, 184–197.

Mertens, Donna M. (2009) *Transformative Research and Evaluation*. New York & London: The Guilford Press.

Muuri, Anu (2008) Sosiaalipalveluja kaikille ja kaiken ikää? Tutkimus suomalaisten mielipiteistä ja kokemuksista sosiaalipalveluista

- sekä niiden suhteesta legitimizeettiin. Tutkimuksia 178. Helsinki: Stakes.
- O'Brien Terri & Payne, Sheila & Nolan, Mike & Ingleton, Christine (2010) Unpacking the Politics of Evaluation: A Dramaturgical Analysis. *Evaluation* 16 (4), 431–444.
- Perusturvan riittävyden arviointiraportti. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Avauksia 4/2011.
- Pohjola, Anneli (2012) Tutkimukseen perustuva vaikuttavuus. Teoksessa Anneli Pohjola, Tarja Kemppainen & Sanna Väyrynen (toim.) *Sosiaalityön vaikuttavuus*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 19–42.
- Pääministeri Jyrki Kataisen hallitusohjelma. Valtioneuvoston kanslia 22.6.2011.
- Rajavaara, Marketta (2007) Vaikuttavuusyhteiskunta. Sosiaalisten olojen arvostelusta vaikutusten todentamiseen. *Sosiaali- ja terveyden tutkimuksia* 84. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Rantala, Kati & Sulkunen, Pekka (2006) (toim.) *Projektiyhteiskunnan kääntöpuolia*. Helsinki: Gaudemus.
- Raunio, Kyösti (2010) Onko näyttöön perustuvalla käytännöllä tulevaisuutta sosiaalipalveluissa? *Janus* 18 (4), 387–395.
- Ridde, Valéry & Delormier, Trena & Gourdeau, Ghislaine (2007) Evaluation of Empowerment and Effectiveness. Teoksessa David V. McQueen & Catherine M. Jones (toim.) *Global perspectives on health promotions effectiveness*. New York: Springer, 385–399.
- Ronnby, Alf (2010) Vaatimus näyttöön perustuvista menetelmistä tukahduttaa sosiaalityötä. *Sosiaalitieto* 10 (6–7), 24–25.
- Rose, Nikolas & Miller, Peter (2010) Political Power beyond the State: Problematics of Government. *The British Journal of Sociology* 61 (s1), 271–303.
- Rostila, Ilmari & Mäntysaari, Mikko & Suominen Tarja & Asikainen, Paula (2011) Sosiaalityön professionaalisuuden erot kuntaorganisaatioissa – Organisaatiokulttuurien ja organisaatioilmapiirien kirjo. *Janus* 19 (2), 143–157.
- Shaw, Ian (1999) *Qualitative Evaluation*. London: Sage.
- Shaw, Ian (2005) *Evidencing Social Work*. Teoksessa Peter Sommerfeld (toim.) *Evidence-Based Social Work. Towards a New Professionalism*. Bern: Peter Lang.
- Wagenaar, Hendrik & Cook, Noam S.D. (2003) Understanding policy practices: action, dialectic and deliberation. Teoksessa Maarten A. Hajer & Hendrik Wagenaar (toim.) *Deliberative Policy Analysis. Understanding Governance in the Network Society*. Cambridge: University Press.
- Wilkinson, Richard & Pickett, Kate (2009) *The Spirit Level: Why Equality is Better for Everyone*. Penguin Books.